

Povijest i sadašnjost građanskih kodifikacija

Baltazar Bogišić (Rijeka † 1908. – 2008.)

Uredio
Nenad Hlača

Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
Rijeka, 2014.

Dalibor Čepulo*

Baltazar Bogišić u časopisima „Pravo“ i „Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu“**

Uvod

Druga polovica devetnaestog stoljeća od osobitog je značenja u razvoju modernog hrvatskog zakonodavstva kao i u formiranju moderne pravne i drugih društvenih znanosti. U to se doba pretežito na osnovama izvana preuzetih modela razvijao moderni hrvatski pravni sustav i prateća pravna terminologija, oblikovao se sustav pravnog obrazovanja na Pravnom fakultetu novoosnovanog zagrebačkog Sveučilišta koji je uvelike utjecao na preuzimanje pravnih ideja i razvijanje pravne misli. O tim se pitanjima u hrvatskoj pravničkoj javnosti vodila rasprava, koja se naročito odvijala putem stručnih pravnih časopisa koji su, uz razmjerno rijetka monografska izdanja, bili glavni posrednici u predstavljanju novosti iz zakonodavstva i pravne teorije zemalja srednjoeuropskog okruženja, donosili su raščlambe novih hrvatskih zakona i obavještavali o stručnoj literaturi na hrvatskom, pa i srpskom jeziku, a znale su se pojaviti i žustrije polemike.

Prvi se pravni časopisi na hrvatskom kulturnom prostoru sporadično pojavljuju od 1851. pa do početka sedamdesetih godina 19. st.¹ No, stabilnost i kontinuitet uspjelo je postići tek dalmatinsko „Pravo“, koje je izlazilo od 1873. do 1883., dok je znatno uspješniji bio „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“, koji je izlazio od 1875. do 1945. Ta se dva časopisa posve izdvajaju od ostalih svojim trajanjem, redovitošću izlaženja te brojem pretplatnika i suradnika

* Prof. dr. Dalibor Čepulo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

** Ovaj rad izrađen je u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu „Novo hrvatsko pravo“, znanstveni zadatak „Povijest hrvatskog prava i njegove europske pravno-povijesne pretpostavke“.

¹ Antonija Bauer, „Pravnički časopisi u Hrvatskoj od početka izlaženja do oslobođenja 1945. godine“, u Knjiga o knjižnici. 100 godina osnutka Biblioteke Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 2006., 218.

zbog, čega mogu poslužiti kao pokazatelji kretanja na hrvatskoj pravnoj sceni u duljem razdoblju.

U taj je okvir moguće postaviti i Baltazara Bogišića. Njegovi radovi, obavijesti i komentari o djelovanju objavljeni u spomenuta dva časopisa doprinose građenju slike o prisutnosti i utjecaju Bogišića na kretanja u hrvatskoj pravnoj znanosti, kao i o odnosu hrvatske stručne, pa i šire javnosti prema Bogišiću i njegovu djelu. Zbog toga ćemo ovdje popratiti zastupljenost prinosa Baltazara Bogišića, odnosno zastupljenost različitih vrsta obavijesti o Bogišićevom djelu u ta dva časopisa do njegove smrti 1908. Zbog širokog vremenskog i tematskog raspona u osnovi ćemo se ograničiti na sažeti prikaz sadržaja pojedinih priloga s namjerom uočavanja prevladavajućih tendencija pri bilježenju pojedinih vidova Bogišićeva djela, bez namjere raščlanjivanja teorijskog okvira tih radova.

„Pravo“ i „Mjesečnik Pravnčkog društva u Zagrebu“

Mjesečnik „Pravo“ je 1873. u Zadru pokrenuo dalmatinski pravnik Antun Šimonić (1830.-1892.), s čijim je preseljenjem u Split 1876. u taj grad prešlo i uredništvo časopisa. Šimonić je pokretanjem „Prava“ želio dati doprinos domaćoj pravnoj teoriji i praksi koja se razvijala na hrvatskom jeziku čije se postupno učvršćivanje kao raspravnog jezika odvijalo upravo u 1870-im godinama.² Časopis je donosio stručne rasprave iz svih grana pravne znanosti, prijevode stručnih članaka iz stranih časopisa i prijevode važnijih stranih propisa kao i manje prinose i crtice koje su obilovale obavijestima iz strane teorije i prakse. Časopis je ugašen 1883. kada je njegove suradnike i pretplatnike preuzeo „Mjesečnik Pravnčkog društva u Zagrebu“ (dalje: „Mjesečnik“), koji je tada povećao broj svojih pretplatnika za 300.³

² Hrvatski je jezik, uz službeni talijanski, bio u govornoj upotrebi u Dalmatinskom saboru od 1863., 1870. se učvrstio kao jezik na kojem su vođeni i zapisnici dok je kao paralelni službeni jezik uveden 1883. da bi od 1912. postao i službeni jezik u svim granama uprave. Usp. Ivo Perić, Dalmatinski sabor 1861-1912 (1918.) god. Zadar, 1978., 46-52.

³ Bauer, Pravnčki časopisi u Hrvatskoj, 222. Sugestiju autorice da tako mali broj pretplatnika ukazuje na slabiju prihvaćenost „Prava“ u Dalmaciji treba

Za razliku od „Prava“ koje je bilo plod individualnog poduhvata, „Mjesečnik“ je pokrenut 1875. kao glasilo iste godine osnovanog Pravnčkog društva u Zagrebu, pa taj časopis svoju dugotrajnost i kontinuitet izlaženja uvelike duguje stabilnoj, organizacijski i strukovno razvijenijoj osnovi koju je imao od samog početka. „Mjesečnik“ je imao i znatno povoljnije vanjsko okruženje jer se pojavio u doba sve većeg snaženja Zagreba kao političkog i kulturnog središta te godinu dana nakon što je 1874. bilo osnovano zagrebačko Sveučilište s Pravnim fakultetom u svom sastavu. Nastavnici Pravnog fakulteta bili su urednici „Mjesečnika“ te činili značajan dio njegovih suradnika uz brojne ugledne pravnike, napose odvjetnike i visoke državne službenike. Utjecaju časopisa i motivaciji suradnika zasigurno je doprinijelo i objavljivanje presuda Stola sedmorice u Zagrebu (Vrhovnog suda Hrvatske i Slavonije) te zakona i propisa koji nisu bili objavljeni u službenom glasilu „Narodnim novinama“, kao i novčano honoriranje članaka. S preuzimanjem pretplatnika „Prava“ 1883. naklada „Mjesečnika“ povećana je s 500 na 800 primjeraka, a utjecaj tog časopisa ojačao i u Dalmaciji. Posebno je značajna bila odluka Zemaljske vlade da od 1906. na „Mjesečnik“ pretplati sve sudove u Hrvatskoj i Slavoniji, što je dovelo do povećanja naklade na 1500 primjeraka. Iako tako velika brojka možda i prelazi stvarni utjecaj „Mjesečnika“ svi navedeni podaci ukazuju da je taj časopis s razmjerno visokom strukovnom razinom i širokom prisutnošću morao imati snažan utjecaj u hrvatskim pravničkim krugovima. Težište časopisa bili su teorijski članci iz svih grana prava, ali i drugih društvenih znanosti (sociologije i političke ekonomije), među kojima su uz po prvi put objavljene radove hrvatskih autora objavljeni i prijevodi članaka iz stranih časopisa. Dugo je vremena časopis donosio i izvratke i komentare presuda austrijskih i ugarskih sudova kao i kraće obavijesti o zakonodavnim promjenama u drugim europskim zemljama. Broj prikaza knjiga bio je uvjetovan razmjerno skromnom domaćom publicistikom, a redovno su objavljivane obavijesti o sadržaju srodnih časopisa u srednjoeuropskom i južnoslavenskom

relativizirati s obzirom na činjenicu da se radilo o jedinom takvom časopisu na dalmatinskom području te je njegov utjecaj morao prelaziti razmjere njegove naklade.

okruženju kao i kratke obavijesti o različitim pravnim temama. U više su navrata u časopisu vođene i polemike.⁴

Bogišić je u „Pravu“ i „Mjesečniku“ objavio tek po jedan izvorni rad o pravnoj terminologiji, ali su oba časopisa iz drugih časopisa ili izdanja preuzela odnosno prevela više Bogišićevih radova te donijela cijeli niz duljih i kraćih prikaza, obavijesti i komentara vezanih uz Bogišićev rad. K tome se u oba časopisa odvijala polemika između Bogišića i zagrebačkog profesora pravne povijesti Jaromíra Haněla nastala povodom Hanělovog kritičkog prikaza Bogišićevog *Zbornika sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*. Oveći broj tih priloga u oba časopisa omogućuje njihovo sistematiziranje po različitim tematskim odrednicama.

Baltazar Bogišić u „Pravu“

Bogišić je u „Pravu“ prisutan od samog početka izlaženja tog časopisa jer je u prvom broju donijet prikaz Bogišićeve knjige *Pisani zakoni na slovenskom jugu*. Interes za slavensko običajno pravo uredništvo je zadržalo i u nastavku, a u manjem su broju u „Pravu“ bile prisutne i donekle srodne etnografske obavijesti o Bogišićevoj knjizi o narodnim pjesmama te prijevod njegovog članka o crnogorskim Ciganima. Posebnu je pažnju „Pravo“ posvetilo Bogišićevom radu na crnogorskom Općem imovinskom zakoniku, ali je zacijelo najveće ambicije uredništvo vezalo uz tematiziranje pitanja pravne terminologije. Kroz te ćemo četiri tematske skupine prikazati Bogišićevu zastupljenost u „Pravu“.

Bogišić i slavensko običajno pravo

Kraći prikaz Bogišićeve studije *Pisani zakoni na slovenskom jugu* (Zagreb 1872.), objavljen u prvom broju „Prava“ iz 1873. najavio je poseban interes koji će časopis i u budućnosti imati za Bogišića. U tom je nepotpisanom prinosu autor publiku upoznao

⁴ Šire o „Mjesečniku Pravničkog društva u Zagrebu“, Bauer, *Pravnički časopisi u Hrvatskoj*, 230-244. V. i Žaklina Harašić, Vilma Pezelj, *Teorija prava u časopisu „Mjesečnik“ (1875.-1945.)*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu“ 43, 2006., 3-4, 481.-483. i d. Pokrovac.

s glavnim crtama rada „veleučnog“ Bogišića, naglasio da on od 1868. predaje u Odesi i opisao ga kao jednog od „muževa duboka i prostrana znanja“.⁵ Odnos uredništva prema Bogišiću pokazuje i „srbsko-hrvatski“ prijevod s ruskog njegovog opsežnog uvodnog predavanja na Sveučilištu u Odesi, objavljen 1874. u tri nastavka. Prenošenje Bogišićevog predavanja uredništvo je obrazložilo željom da udovolji „pravdoslovnoj nauci i vrućoj želji mnogih naših pravnika“, a napose „njegovih štovatelja“.⁶ U tom je spisu Bogišić izložio metodološke postavke na kojima će predavati „nauku novu, mladu“ koja je do tada bila bez „tvrda temelja“. Bogišić je svoj opći metodološki okvir zasnovao na postavkama pravno-povijesne škole Friedricha von Savignyja te je pohvalio njemački otklon prema nekritičkom prihvaćanju utjecaja rimskog prava i posljedičnom predimenzioniranju značaja države kao vrela prava kao i korisnost analogije razvoja prava s razvojem jezika. S druge je strane oštro zamjerio izostanak odgovarajućih rezultata istraživanja zbog primjene pozitivističkog umjesto povijesnog pristupa i hipostaziranja pisane norme kao realiteta umjesto ispitivanja njenih učinaka u stvarnosti. Za nas je zanimljivo da je kao ilustraciju tog stava Bogišić naveo da nasljednopravne norme Općeg građanskog zakonika u Dalmaciji nisu zaživjele ni u stvarnosti ni u praksi sudova te da su zbog sličnog razloga u Hrvatskoj i Slavoniji stavljene izvan snage na inicijativu samih vlasti, a da je i u Srbiji odgovarajući zakon (Srpski građanski zakon) donijet prema vanjskom uzoru. Takav je razvoj Bogišić pripisao zapuštanju običajnog prava kojeg su previdjeli pravnici obrazovani na pisanom pravu te je rješenje vidio u sabiranju i proučavanju suvremenih pravnih običaja u kojima su bili zapreteni i ostatci prošlosti. Zbog toga je Bogišić kritizirao Savignyjev stav o razvoju prava prema znanstveno obrađenom i pravničkom pravu i iznio uvjerenje da se tijekom razvoja pravna svijest raspodjeljuje u različitim društvenim slojevima te da profesionalni pravnici nemaju monopol na poznavanje prava.⁷ Zbog toga se Bogišić

⁵ „Pravo“, 1, 1873., 1, 29-31.

⁶ Valtazar Bogišić, O znanstvenom razlaganju povijesti slavenskog prava, „Pravo“ 1, 1874., 11, 321.

⁷ Valtazar Bogišić, O znanstvenom razlaganju povijesti slavenskog prava, „Pravo“ 1, 1874., 12, 353-361.

založio za složeni pristup pravnom fenomenu koji će se temeljiti na pravno-povijesnim istraživanjima i poredbenom pristupu u kojem će biti obuhvaćeni pravni instituti različitih naroda, dajući ujedno i vrlo sažeti nacrt svojih budućih istraživanja. Prema tom bi nacrtu istraživanje trebalo početi od općih obilježja života Slavena i razmatranja odnosa u okruženju značajnih za razvoj prava, nakon čega bi trebalo izložiti sustav predmeta koji bi uključivao običajno kao i pisano pravo i usporedbe s pravima drugih naroda.⁸

Posebnu je pažnju „Pravo“ posvetilo jednom od Bogišićevih najznačajnijih djela *Gragja u odgovorima iz različitih krajeva slovenskoga juga*. Zbornik *sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*, knj. 1., objavljenog u Zagrebu 1874.⁹ Suvremenici su to djelo navodili kao *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*, a koji je izazvao pažnju i međunarodne javnosti.

O toj je studiji „Pravo“ već 1874. najprije objavilo kraći prikaz u kojem je čitaoce obavijestilo da se ta Bogišićeva nova „prevažna knjiga“ pojavila nakon što je on s prijašnjom studijom *Pisani zakoni na slovenskom jugu* uzdigao istraživanje običajnog prava na znanstvenu razinu. Autor prikaza naglasio je da se prethodna Bogišićeva studija temeljila na obradi već objavljenih rezultata dok novo istraživanje predstavlja bitni doprinos istraživanju običajnog prava jer je zasnovano na široko prikupljenim obavijestima o živim običajima te osvjetljava nesklad između pisanog i običajnog prava.¹⁰

Sljedeće je godine „Pravo“ u tri nastavka prenijelo glavne naglaske iz članka Vincenza Kluna „Uobičajno pravo kod Jugoslavena“, jednog od najvažnijih promotora djela Baltazara

⁸ Valtazar Bogišić, O znanstvenom razlaganju povijesti slavenskog prava, „Pravo“ 1, 1874., 13, 3-11.

⁹ *Gragja u odgovorima iz različitih krajeva slovenskoga juga* / osnovao, skupio, uredio V. Bogišić. - Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1874. - LXXIV, 714 str. ; 24 cm. - (Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena = Collectio consuetudinum juris apud Slavos meridionales etiamnum vegetium ; knj. 1).

¹⁰ J.T. Zbornik sadašnjih pravnih običaja Južnih Slovena. Knjiga I. Skupio prof. V. Bogošić, izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1874. Tisak Dioničke Tiskare, „Pravo“ 2, 1874., 19, 221-223.

Bogišića na Zapadu,¹¹ objavljenog u stuttgartskom časopisu „Ausland“, kojim je Klun njemačkoj publici prenio rezultate istraživanja iz *Zbornika sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*.¹² U tom je radu Klun naglasio da su tek Bogišićevim empirijskim istraživanjem i razvijenom metodologijom stvorene pretpostavke za uvid u običajno pravo Slavena. Klun navodi da je Bogišić upozorio na dramatičnu nepodudarnost između običajnog prava i zakonodavstva koje je naročito nezadovoljavajuće kod južnoslavenskih naroda. Oblikovanje tog zakonodavstva po uzoru na strane modele ne samo da je doprinijelo razjedinjavanju više naroda dotada povezanih sličnim običajima već i faktičnom slabljenju pravne svijesti u narodu i time stvarno slabijoj pravnoj zaštiti. Stoga je paradoksalni učinak reformi da je pravni život ostao uređeniji u krajevima u kojima one nisu uvedene negoli u onima u kojima je primjena prava postala posve ovisna od stručnog pravničkog staleža. Rješenje problema Bogišić je vidio u usklađivanju pisanog i običajnog prava, što je i bila svrha njegovog istraživanja, a tome je trebala slijediti sistematizacija običajnog prava kao pretpostavka zakonodavne aktivnosti. Klun je čitaoce posebno upozorio na Bogišićev stav da pisano pravo nije *ipso facto* primarno ukoliko zakonodavac nije znao za postojanje običaja koji je različit od sadržaja norme koju je propisao i u kojem slučaju tumačenjem treba odabrati relevantno pravo.

Ubrzo nakon Klunovog članka „Pravo“ je 1875. objavilo i prijevod rasprave francuskog slavista Louis Legéra o *Zborniku sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena* objavljen u „Revue politique et littéraire“.¹³ U tom radu Legér navodi da je djelovanjem Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Zagreb postao „ognjištem slavenske pravne znanosti na slavenskom jugu“ te predviđa da će i novoosnovano zagrebačko sveučilište uskoro biti uz bok onima u Austriji i Njemačkoj. U lapidarnom Bogišićevom

¹¹ Ivan Strohal, Dr. Valtazar Bogišić, Ljetopis jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, sv. 23, Zagreb 1909., 93, 94, 98-99.

¹² Uobičajno pravo kod Jugoslavena, „Pravo“ 3, 1875., 25, 27-31; 26, 61-63; 27, 93-94.

¹³ Gosp. Bogišić i slavensko pravo, „Pravo“ 3, 1875., 29, 155-159.

životopisu autor je naveo da je Bogišić najdublji poznavalac slavenskog prava i običajnog zakonodavstva u Europi te da predaje u Odesi, ali nije Rus već se rodio u Dubrovniku. Legér napominje da se Bogišić nije zavarao odjekom na koji je u slavenskim zemljama naišla njegova knjiga *Pravni običaji u Slovena* već je započeti projekt nastavio empirijskim istraživanjem da bi nakon preuzimanja profesure u Odesi bio angažiran za izradu imovinskopravnog kodeksa u Crnoj Gori, u kojoj nema prave opreke između običaja i pisanog prava karakteristične za ostale zemlje. Legér je ocijenio da će Bogišićeva studija poslužiti zakonodavcu kao i etnografima, ekonomistima, povjesničarima i povjesničarima književnosti te je potom u nekoliko rečenica predstavio strukturu knjige u kojoj je najviše prostora posvetio kućnoj zadruzi, obitelji te vlasništvu i obveznom pravu.

Dvije godine po objavljivanju prijevoda Klunovog i Legérovog članka „Pravo“ je 1877. prenijelo i kratak prikaz *Zbornika sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena* koji je još 1875., prema izvješću Feodora Demelića na francuskom *Le droit coutumier des Slaves Méridionaux d'après les recherches de M. V. Bogišić*, izašao u poljskom časopisu „Przeglad tagodniowy“.¹⁴ Autor prikaza naveo je da se radi o kapitalnom djelu profesora Sveučilišta u Odesi, koji je rodom Dalmatinac i jedan od najznamenitijih znanstvenih radnika. Za djelo veli da je „ogromno po razmjeru, a neprocjenjivo po vrijednosti“, a kao glavni rezultat istraživanja izdvaja da je suprotnost između običaja i pisanog prava najveća u Južnih Slavena. Poljski autor hvali dobru organiziranost knjige u kojoj se čitalac može lako orijentirati i žali što zbog ograničenosti prostora ne može i поблиže upoznati čitaoc s tim vjerojatno najznačajnijim djelom koje se u prethodnoj godini pojavilo u slavenskim zemljama te zaslužuje i opširniji prikaz na poljskom, kao što je to već učinjeno u časopisu „Ausland“ za njemačku publiku. Uredništvo je napomenulo i da će se uskoro posebno osvrnuti na sam Demelićev spis.

¹⁴ Spis Feodora Demelića je najprije izišao u „Revue de législation ancienne et moderne, française et étrangère“, a zatim kao posebni otisak F. Demelić, *Le droit coutumier des Slaves Méridionaux d'après les recherches de M. V. Bogišić*, 1-2. Paris 1876.

Taj se osvrt pojavio sljedeće godine u kratkom prinosu u kojem je uredništvo Demelićevo izvješće stavilo u kontekst interesa u europskim zemljama za budući razvoj balkanskih zemalja i njihova moguća upravna preustrojstva. Općenito se tadašnji interes za balkanske studije u europskim zemljama može promatrati i kroz prizmu različitih političkih interesa za krizni balkanski prostor za kojeg se rješenje nastojalo postići kroz odluke Berlinskog kongresa iz 1878., s dalekosežnim značajem. U spomenutom je radu Feodor Demelić, uz Kluna najvažniji promotor Bogišićeva djela na Zapadu, ukratko prenio sadržaj *Zbornika sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*. Autor prikaza u „Pravu“ ustvrdio je da će to sažeto izvješće biti vrlo korisno za stranu publiku koja će u njima vidjeti značaj običajnog prava kojega je i turska vlast nastojala održati tijekom svoje uprave. Autor navodi da je Demelić proslijedio zaključke Bogišića da se kod južnih Slavena treba oslanjati na „prirodni“ razvoj prava, dokazujući to izmjenama obiteljskog zakonodavstva u Srbiji koje su urodile negativnim posljedicama.¹⁵

Uz sam *Zbornik za sadašnje pravne običaje u južnih Slovena* valja posebno izdvojiti i spomenutu polemiku koja se o tom Bogišićevom radu u „Pravu“ i „Mjesečniku“ vodila između njega i Jaromíra Haněla, profesora pravne povijesti na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Polemika je zapravo započela Bogišićevom reakcijom na Hanělov opširan i tek u manjem dijelu kritički prikaz *Zbornika sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena* objavljenog u „Radu JAZU“¹⁶, kojeg je potom prenio „Mjesečnik“.¹⁷ Haněl je u tom prikazu Bogišiću podijelio obilate komplimente, ali je iznio i neke zamjerke. Haněl je najprije kao pogrešan kritizirao Bogišićev stav o utjecaju rimskoga prava u slavenskim zemljama

¹⁵ P. *Le droit coutumier des Slaves méridionaux d'après les recherches de M. V. Bogišić* par Fedor Demelić, Paris, „Pravo“ 6, 1878., 63, 93-95.

¹⁶ Jaromír Haněl, Kritički pregled na djela o slavenskom pravu: I. *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena* od V. Bogišića, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 32, Zagreb 1875., 175-197.

¹⁷ *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*. Knjiga prva. Gragja u odgovorima iz različitih krajeva slovenskoga juga. Osnovao, skupio, uredio V. Bogišić. Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1874., „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ I, 1875., 4, 138-144; 5, 179-186; 6, 226-232.

preko obrazovanih pravnikâ koji su na taj naèin potisnuli narodu primjerenije obièajno pravo, smatrajuèi da se rimsko pravo „spontano“ pojavilo u malobrojnim gradovima gdje je nudilo bolja rješenja za nove odnose. Hanèl je nadalje kritizirao Bogišièev stav o rješenju kolizije zakona i obièaja davanjem prednosti obièaju u sluèaju kada zakonodavac nije znao za drugaèije obièajnopravno rješenje. Hanèl je kao pretjerano kritizirao Bogišièevo ignoriranje pisanih vrela napominjuèi da bez njih istraživanje pravne povijesti ne bi bilo moguće. Osim toga je iznio i cijeli niz zamjerki manjeg znaèenja usmjerenih na lošu sistematizaciju, ponavljanje, „sirove“ rezultate i nedovoljnu obradu gradiva itd. Bogišiè je tu kritiku oèito doživio vrlo teško i na Hanèlove je zamjerke 1877. odgovorio vrlo opširno i žestoko u splitskom „Pravu“.¹⁸ U tom je odgovoru Bogišiè najprije ukazao na brojne iznimno pozitivne odjeke i prihvat istraživanja u inozemstvu da bi potom omalovažio Hanèlovu kritiku i prikazao je kao prikriveno nedobronamjernu, neke je Hanèlove tvrdnje odbio, neke ismijao, dok se s nekima ipak upustio u raspravu. Hanèl je pak vrlo brzo reagirao kratkom „opaskom“ u „Mjeseèniku“ u kojoj je najavio potpuniji odgovor na Bogišièev protunapad,¹⁹ ali će takav odgovor ipak izostati. Hanèl je naime reagirao gotovo dvije godine kasnije kada je umjesto pravog odgovora tek preprièao kritiku Bogišièeve knjige s dijelom sliènim zamjerkama koju je u jednom ruskom èasopisu objavio Fedor Ivanoviè Leontoviè, profesor pravne povijesti na sveučilištima u Kijevu i Odesi (njemu je Bogišiè odgovorio u istom tom èasopisu), a u svojoj se kritici Leontoviè pozvao i na polemiku Bogišiè - Hanèl.²⁰ Hanèl je u svojem prinosu zapravo prenio oštre Leontovièeve ocjene o Bogišièevoj nekompetentnosti i kritiku metodološke osnove njegova istraživanja te tvrdnju o zbrkanoj sistematizaciji gradiva zbog koje je ukupni rezultat zapravo neupotrebljiv. Hanèl je prenio i Leontovièevo pozivanje na njegovu kritiku Bogišièeva

¹⁸ Na 'ocjenu' Zbornika sadašnjih pravnih obièaja u južnih Slovena uvrštenu u XXXII Rada Jugoslavenske akademije. Primjedbe V. Bogišièa, „Pravo“ 5, 1877., 50, 33-65.

¹⁹ J. J. Hanèl, Predteèna opazka na 'primjedbe' g. Bogišièa, „Mjeseènik Pravnièkog društva u Zagrebu“ 3, 1877., 6, 345-346.

²⁰ J. J. Hanèl, Prof. Leontoviè u Zborniku sadašnjih pravnih obièaja u južnih Slovena, „Mjeseènik Pravnièkog društva u Zagrebu“ 5, 1879., 1, 41-44.

rada kao i Leontovièev komentar o irelevantnosti Bogišièeva odgovora. Izostanak pravog odgovora Hanèl je obrazložio uvredljivošću i neodređenošću Bogišièevog napada na koji se zbog ispraznosti argumentacije i ne može ozbiljno odgovoriti. Tu je sporadiènu polemiku koja je trajala èetiri godine okonèao Bogišiè zajedljivim komentarom objavljenim u „Pravu“.²¹ Polemika je izazvala i širu pažnju te je o njoj izvijestio i jedan praški èasopis, a o polemici i njenoj recepciji u dva je navrata kratko izvijestilo i samo „Pravo“.²² Bogišièev odabir „Prava“ kao mjesta s kojeg je reagirao na Hanèlove napade objavljene u „Mjeseèniku“ ukazuje na njegovu blizinu tom èasopisu èije ga je uredništvo stalno èastilo komplimentima. Vjerojatno je od manje važnosti bila èinjenica da je Hanèl pak bio blizak „Mjeseèniku“ u kojemu je od 1877. do 1881. bio i suurednik.²³ Ocijeni li se ta polemika iz današnjeg motrišta, svakako je teško osporiti pravo Hanèlu na obrazložene kritièke opservacije koje je iznio i koje, èini nam se, pogađaju neke slabosti Bogišièeva djela. S druge je strane teško ne uoèiti i praktiènu metodološku inovativnost, pa i Bogišièevu hrabrost i oèiti iskorak u poduzimanju tako opsežnog empirijskog istraživanja iz malog i perifernog središta koje je tek zapoèelo s ozbiljnijom izgradnjom modernih znanstvenih institucija. Bogišièevo istraživanje poduzeto na vrlo širokom i slabo organiziranom prostoru nije ni moglo ispuniti stroge znanstvene zahtjeve, ali je i takvim svojim rezultatima ipak snažno zaintrigiralo širu znanstvenu javnost, što je sve Hanèl zacijelo mogao više uzeti u obzir. S druge strane, svakako je pretjerana bila Bogišièeva tašta reakcija koja ukazuje na narcistièke crte njegove liènosti.

U sklop prinosa o slavenskom obièajnom pravu valja svrstati i prijevod Bogišièevog èlanka „Osvrt na radnje o obièajnom pravu u Rusiji“ kojeg je 1880. s francuskog preveo sam Šimoniè.²⁴ Bogišiè je

²¹ Nekoliko rijeèi prigodom najnovijega èlanèića g. Hanela o Zborniku pravnih obièaja, „Pravo“ 6, 1879., 72, 379-381.

²² U Pražkom Svètozoru, „Pravo“ V, 1877, 54, 199; Književnost, „Pravo“ 8, 1880., 87, 96.

²³ O polemici Bogišiè - Hanèl v. i Èepulo, Baltazar Bogišiè i Pravni fakultet u Zagrebu, op. cit., 49-50.

²⁴ Osvrt na radnje o obièajnom pravu u Rusiji d.ra V. Bogišièa, „Pravo“ 8., 1880., 85, 1-18.

naveo da je taj sažeti prikaz istraživanja u Rusiji napisao na molbu francuskih prijatelja. U njemu Bogišić iznosi uvjerenje da je pokraj velike brojnosti različitih naroda u Rusiji nemoguće unificirati zakonodavstvo, zbog čega su pak nužna istraživanja običajnog prava. Takva su istraživanja ruske vlasti poduzele nakon ukidanja kmetstva 1861. i nakon reforme pravosuđa 1864. s namjerom stvaranja jedinstvenih propisa, ali su umjesto toga ona poslužila za stvaranje regulative za pojedina područja odnosno pojedine narode. Rijetka pojedinačna istraživanja su nakon ukidanja kmetstva intenzivirana i podstavljena na znanstveno-istraživačku osnovu.

U kontekst slavenskog običajnog prava mogu se svrstati i dva prinosa povezana s dubrovačkim srednjovjekovnim pravom. Tako je 1878. „Pravo“ u dva nastavka iz beogradskog „Glasnika srbskog učenog društva“ prenijelo Bogišićev rad „Stanak po dubrovačkome zakoniku od 1272.“, s napomenom da ga je prethodno objavio berlinski „Archiv für slavische Philologie“ kojeg je uređivao Vatroslav Jagić. U tom je radu Bogišić analizirao normativna obilježja „stanka“, to jest svojevrsnog arbitražnog suda ustanovljenog između dvije zajednice (plemena, općine, grada, države) radi rješavanja sporova između samih tih jedinica kao i njihovih članova. Taj je običajni institut u Dubrovački statut preuzet iz običajnog prava. Iz poredbenih je razloga Bogišić u radu razmotrio i pregled obilježja „stanka“ u Crnoj Gori gdje je taj institut još bio u primjeni nedugo prije nego li ga je Bogišić analizirao.²⁵ U vezi s dubrovačkim pravom bila je i vrlo kratka obavijest da je u Beogradu počeo izlaziti časopis „Srpski pravnik“ koji je objavio i „važnu raspravu našega D.ra Bogišića 'Glavnije crte porodičnoga pisanoga prava u staromu Dubrovniku'“.²⁶

Vrijedi ukazati i da je rasprava urednika „Pravnika“ Antuna Šimonića „Zadruga s pravnog gledišta“ u najvećoj mjeri bila zasnovana na Bogišićevim razmatranjima o zadruzi, što dobro odražava Šimonićev odnos prema Bogišiću.²⁷ Iz Šimonićevih je

²⁵ Stanak po dubrovačkome zakoniku od 1272. godine, „Pravo“ 5, 1878., 60, 361-378; „Pravo“ V, 1878., 61, 1-16.

²⁶ Vesti, „Pravo“ 10, 1882., 115, 224.

²⁷ Usp. Zadruga s pravnoga gledišta, „Pravo“ 1, 1873., 2, 33, 34, 37.

pisama Bogišiću naime vidljivo njegovo iskreno i trajno udivljenje, gotovo strahopoštovanje; koje je on imao prema Bogišiću.²⁸

Povijesna i etnografska tematika

Iako je „Pravo“ pokazivalo interes i za druga društvena područja, njegov je osnovni interes, razumljivo, ipak bio usredotočen na pravne pojave. Zbog toga se objavljivanje na udarnom mjestu Bogišićevog rada „O Crnogorskih Ciganjih“, prevedenog iz „Auslanda“ (uz Bogišićevu redakciju), zacijelo može prvenstveno promatrati kao izraz poštovanja prema Bogišiću jer je običajopravna komponenta u tom članku jedva zamjetna.²⁹ U uredničkoj se najavi tog članka upućuje da „vrli naš zemljak, carski ruski državni savjetnik i profesor na Odeskom sveučilištu g. D.r. Bogišić ne dangubi“ te da on „između zamašnih i živo očekivanih djela oko kojih se neprestano trudi“ ne zaboravlja ni sitnice poput pitanja crnogorskih Roma. Članak upozorava na postojanje te skupine čiju brojnost Bogišić procjenjuje na oko 500 te opisuje neka njihova obilježja. Tako Bogišić navodi da crnogorski Romi dijele jezik i vjeru s okolinom, da su njihovi obiteljski običaji gotovo jednaki kao kod Crnogoraca, da uglavnom obavljaju kovački obrt kojim se Crnogorci ne bave. Romi su s Crnogorcima izjednačeni u privatnopravnim odnosima, ali ne i u javnopravnim, te su nižeg društvenog statusa, zbog čega u pravilu ne dolazi do međusobnih ženidbi (ali su sklopljene ženidbe pravovaljane iako se potomci tek nakon više generacija smatraju Crnogorcima). K tome Romi ne sudjeluju u upravljanju, odnosno ne mogu obavljati javne službe i funkcije, a tek odnedavna mogu vršiti ukope na zajedničkom groblju s Crnogorcima. S druge strane, kao osobe nižeg statusa

²⁸ U Bogišićevim su pismima česti slični izrazi udivljenja kakvi se pojavljuju u komentarima u „Pravu“ koje je vjerojatno pisao sam Šimonić. Radi ilustracije navodimo da u pismu Bogišiću već 24. siječnja 1870. (to jest znatno prije nego li je Bogišić počeo stjecati šire uvažavanje) Šimonić piše „radujem Vam se i dičim kad takvi sinovi ima naša mala otačbina, koji služe na diku ne samo našoj maloj Dalmaciji nego i svemu slavenstvu“. Pismo Antuna Šimonića Baltazaru Bogišiću (Zadar, 24. siječnja 1870.), Zbirka Baltazara Bogišića u Cavtatu, Bogišićeva korespondencija, Pisma Šimonić, br. 35.

²⁹ O Crnogorskih Ciganjih, „Pravo“ II, 1874., 19, 192-202.

Romi uživaju zaštitu cijelog plemena u okrilju kojeg obitavaju, pa je u običajnom pravu sankcionirano vrijeđanje Cigana kao i napadi koji na njih dolaze izvan plemena, dok odgovornost pada na cijelo pleme iz kojeg je napad potekao.

U drugoj je godini svog izlaženja „Pravo“ donijelo sažeti prikaz Bogišićeva spisa „Méstnyja nazvanija slavjanskih predélov Adriatiki“, izdanog 1873. u Petrogradu³⁰ kojeg je Bogišić, zacijelo na poziv ruske vlade, sastavio u svrhu ispravljanja naziva na ruskim pomorskim zemljovidima. Nakon vrlo kratkog iznošenja sadržaja rada autor je bez ikakvog obrazloženja panegirički zaključio „Djelo je zaista učeno i važno. A bi li moglo biti drugačije ono što piše vrli Dr. Bogišić? Veliki umovi dotaknu li se sitnog mravka, mrvak se pretvori u grivati lav!“

Iz etnografskog je područja „Pravo“ 1879. donijelo pomalo neočekivane priloge koji su se odnosili na knjigu „Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa“ koju je uredio Bogišić. Nakon kratke obavijesti o izlasku te knjige³¹ „Pravo“ je pola godine kasnije prenijelo njen prikaz iz časopisa „Ausland“.³² U prikazu se navodi da je zbirku sastavio „slavni profesor i ruski državni savjetnik Dr. Valtazar Bogišić, na glasu i van njegovog strukovnog djelokruga“ o kojemu je u tom časopisu već izvještavano, a nepotpisani autor prikaza raspravlja o sadržaju knjige načinom koji ostavlja dojam kompetentnosti. Autor je posebno izdvojio pitanje jesu li bugarštice „zajednički duševni proizvod“ Srba i Hrvata, kao što smatra Bogišić, ili pak samo Hrvata kako smatra Miklošić. Svakako je zanimljivo da se iz prikaza ne može nazrijeti neka izraženija poveznica te knjige s pravom, a slično je i s prethodnom studijom o zemljopisnim nazivima. Zbog toga se stječe dojam da je, unatoč važnosti koju ta knjiga ima za povijest književnosti i etnografiju,³³

³⁰ V. Bogišića, „Pravo“ 2, 1874., 16, 128.

³¹ Viesti, „Pravo“ 7, 1879., 70, 320.

³² Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa. Sabrao i na svijet izdao V. Bogišić, knjiga prva sa raspravom o „Bugaršticama“ i s rječnikom. Izdano troškom „Srp. uč. društva“ kao knj. X. „Glasnika“, 2og odelj. Beograd štampano u državnoj štampariji 1878., „Pravo“ 7, 1879., 75, 93-96.

³³ Usp. Maja Bošković – Stulli, Bogišićev prinos poznavanju usmene književnosti, I. Kregar i dr. (ur.), Bogišić i kultura sjećanja. Zagreb 2011., 194-201.

ona u „Pravu“ prikazana prvenstveno zbog toga što ju je uredio Bogišić i zbog toga što se ona odnosi na „primorske krajeve“, dok je prenošenje prikaza iz inozemnog časopisa zacijelo imalo svrhu ukazati na karakter knjige i njenog autora.

Opći imovinski zakonik

„Pravo“ je posebno bilježilo vijesti o Bogišićevom radu na Općem imovinskom zakoniku. Prvi glas o tome je „Pravo“ prenijelo iz lista „Glas Crnogorca“ već 1873., to jest ubrzo po Bogišićevom preuzimanju rada na OIZ-u.³⁴ Autor tog napisa navodi da je o radu na zakoniku potrebno govoriti već i s obzirom na određene krive obavijesti koje su se pojavile te upozorava da kodifikacija crnogorskog privatnog prava traži opsežne pripremne radnje koje su posebno značajne u Crnoj Gori koja nema nikakve kodifikacijske tradicije. Zbog toga list prenosi Bogišićev nacrt rada na kodifikaciji kojim su obuhvaćena prethodna istraživanja društvenih odnosa, istraživanja običaja temeljem kazivanja ljudi, sudjelovanje u sudskim tijelima kao i ispitivanje već presuđenih predmeta, putovanje po predjelima Crne Gore radi upoznavanja s načinom života i upravljanja, od čega su prva dva zadatka već uglavnom obavljena. Po okončanju tih pripremnih radnji, planiranima do konca te godine, trebalo je prići raščlambi prikupljenog gradiva u poredbenom ključu te utvrditi stavke koje bi trebalo izmijeniti ili ukinuti.

„Pravo“ će se radu na OIZ-u vratiti nakon dovršetka prvog nacrta, pa je 1879. prenijelo iz beogradske „Porote“ članak „Crnogorski Likurgo i zakoni Crne Gore i Srbije“³⁵, uz napomenu uredništva da prenosi taj članak „da se naši obraduju, čitajući koliko je u našem narodu uvažen naš primorac Dr. Bogišić i po kakvih je načelih on postupao u obradjivanju zakonika namijenjenog našoj braći Crnogorcem, a da opet obaznadu u kakvom je stanju pravosuđe u posestrimoj nam Srbiji“. Autor članka navodi da Srbija već dugo iščekuje svog mudrog zakonodavca Likurga, ali je

³⁴ Osnova o izradku Crnogorskog Zakonika, „Pravo“ 1, 1873., 4, 106-108.

³⁵ Crnogorski Likurgo i zakoni Crne Gore i Srbije, „Pravo“ 6, 1879., 70, 306-307.

tim radosnije da je to dočekala Crna Gora u liku Bogišića. Nakon što je čitaoce ukratko upoznao s Bogišićevim životopisom i njegovim načelima o izradi crnogorskog zakonika, autor je kritički prikazao srbijansko zakonodavstvo te naveo mišljenje srbijanskog vrhovnog suda da je zbog nerazumijevanja zakona koji su na snazi gotovo uobičajeno njihovo nesvjesno kršenje. Obrazloženje takvog stanja autor je potražio u Bogišićevoj kritici srbijanskog zakonodavstva koje je pisano bez uvažavanja srbijanske realnosti stoga što je iz političkih razloga naglasak stavljen na reforme, a ne i na kvalitetu zakona i njihovu odgovarajuću pripremu. Prema autoru takvo stanje vodi kaosu jer zakone neće razumjeti ne samo građani nego ni pravni stručnjaci zbog čega je potrebna kodifikacija cjelokupnog zakonodavstva uz prethodnu znanstvenu obradu gradiva.

U listopadskom broju iz 1879. „Pravo“ je objavilo vijest da je praški list „Svëtozor“ u dva broja donio opširan Bogišićev životopis kojeg je izradio Konstantin Jireček „uz dobro pogodjenu sliku našeg vrlog zemljaka prof. Dr. Bogišića“, na kojoj je Bogišić prikazan „u najboljoj dobi života, velikim umom obdaren, neutrudiv“ i pred novim izazovima i slavom. List također sa zadovoljstvom prenosi vijest da je crnogorski knez Nikola u Beču pregledao Bogišićeve napore vezane uz OIZ, naglašavajući da je knez bio vrlo zadovoljan te se o tome vrlo laskavo izrazio u razgovoru s austrijskim carem.³⁶ Zanimljiva je i vijest o pripremi kodifikacije japanskog građanskog prava, objavljena u „Pravu“ početkom iste godine, čija je očita svrha bila isticanje Bogišićeva genija.³⁷ Naime, u toj je kratkoj crtici ukazano da je pred 6-7 godina u Japanu formirano povjerenstvo za izradu građanske kodifikacije na čelu sa znamenitim francuskim civilistom Boissonadeom, ali da ono nije daleko odmaklo u radu. Autor osvrta nadalje navodi da je pri boravku u Parizu povodom Svjetske izložbe zamjenik japanskog ministra financija zamolio Bogišića za sastanak kako bi s njim raspravio neka pitanja vezana uz kodifikaciju japanskog prava, da je taj sastanak potrajao tri sata, da se ne zna o čemu su dvojica sudionika razgovarali, ali da je sadržaj razgovora preveden na japanski i odmah nakon razgovora

³⁶ Viesti, „Pravo“ 7, 1879., 79, 224.

³⁷ Kodifikacija zakona u Japanu, „Pravo“ 6, 1879., 70, 306-307.

poslan japanskoj vladi. „Pravo“ konstatira da se nada da će uskoro doznati više o svemu, pa i tome da li se mišljenje japanske vlade podudara s Bogišićevim. „Pravo“ ne navodi od koga je dobilo navedene obavijesti, ali je teško da je itko drugi osim Bogišića mogao dati tako neposredne i detaljne obavijesti. Intonacija cijelog članka sugerira da je Bogišić uspješniji u svom poslu od znamenitog francuskog pravnik, a čitaocu ostavlja prostor i za spekulaciju o mogućem njegovom uključivanju u rad na japanskoj kodifikaciji. Do neke mjere na tu vijest podsjeća i kratka notica od jedne rečenice u broju od 30. lipnja 1882. da je uredništvo „iz pouzdana izvora“ saznalo da je Bogišiću „onomadne ponudjeno mjesto ministra“ u Bugarskoj, ali da Bogišić tu ponudu nije htio prihvatiti.³⁸

Iste te 1879. godine „Pravo“ je iz beogradske „Porote“ prenijelo kroatiziranu inačicu prijevoda članka „Građanski zakonik za Crnu Goru“, izvorno objavljenog u ruskom političkom listu „Novoe vremja“.³⁹ Autor članka navodi da na samostalnu političku scenu stupaju mlade slavenske balkanske države koje moraju riješiti mnoga unutrašnja pitanja među kojima je kodifikacija prava jedno od prvih. Autor navodi da je Srbija, koja ima tradiciju Dušanovog zakonika, u tome iznevjerila očekivanja jer je njen građanski zakonik zapravo prerađeni OGZ dok su kazneni zakoni izraz kozmopolitских, a ne narodnih utjecaja. Zbog toga crnogorski poduhvat izgradnje građanskog zakonodavstva na narodnom duhu ima dodatno značenje te crnogorske knezove uspostavlja kao predvodnike ideje o samostalnosti južnih Slavena. Autor navodi da je izradu takvog građanskog zakonika crnogorski knez u suglasnosti s ruskom vladom povjerio profesoru sveučilišta u Odesi Bogišiću, koji je na znanstvenoj razini zapadne nauke, gdje je i prihvaćen posredstvom radova Kluna i Demelića, a istovremeno je poznat kao znalac narodnih običaja južnih Slavena. List ukazuje da je Bogišićev zadatak težak jer treba sastaviti zakonik za narod koji živi u patrijarhalnoj fazi, ali je okružen europskom kulturom. List navodi da se 1873. Bogišić počeo upoznavati s predmetom dok je 1875. u Crnoj Gori raspravljao načela koja je prethodno izradio.

³⁸ Viesti, „Pravo“ 10, 1882., 111, 96.

³⁹ Građanski zakonik za Crnu Goru, „Pravo“ 6, 1880., 87, 74-78.

U radu ga je omeo ustanak u Bosni i Hercegovini, zbog čega je otišao u Berlin i Budimpeštu da se upozna s tamošnjim naporima na kodifikaciji, da bi se od 1876. u Parizu bavio obradom gradiva. Godine 1877. je nakratko raspoređen u civilnu rusku upravu u Bugarsku, a u Rumunjskoj se upoznao s problemima uvođenja Code civil. Po završetku nacrtu u jesen 1879. Bogišić je u Beču s njime osobno upoznao crnogorskog kneza Nikolu, koji je izrazio zadovoljstvo i divljenje rezultatima rada. Tako još preostaje da se dodaju objašnjenja za crnogorske suce i dopuni posebni dio (npr. o hipoteci) nakon čega će nacrt biti izložen u crnogorskom Senatu. List je izrazio i zabrinutost zbog trenutne administrativne zbrke. Bogišić je, naime, bio u nadležnosti jednog ruskog ministarstva, a radio je posao iz područja drugog, te izražava bojazan da će u slučaju da se ta kolizija ne riješi, Bogišić biti vraćen na Sveučilište, a njegova kodifikacija za dugo vremena završiti u arhivu.

Sljedeće je godine „Pravo“ pratilo početak čitanja Općeg imovinskog zakonika pred tijelima vlasti u Crnoj Gori, krivo predmnijevajući da predstoji skori završetak postupka kodifikacije. Tako je kolovoški broj „Prava“ prenio vijest iz „Glasa Crnogorca“ od 24. srpnja 1881. da Bogišić dolazi u Crnu Goru s uglavnom dogotovljenim OIZ-om, da je već obavljeno čitanje prve knjige s članovima Velikog suda u Njegušima te da se planira čitanje druge knjige i okončanje tog poduhvata od epohalne važnosti za Crnu Goru.⁴⁰ U listopadskom je broju „Pravo“ prenijelo da je Bogišić počeo čitanje i druge knjige, nakon čega je otputovao za Dubrovnik gdje će pripremati gradivo.⁴¹

Nešto sustavniji opis rada na zakoniku i još jednu posve preuranjenu najavu njegovog skorog dovršetka iste je godine iznio i Milan P. Jovanović, suradnik „Prava“ iz Vukovara, u članku „Kodifikacija građanskoga zakona za Crnu Goru“.⁴² U tom članku autor navodi da se „treća samostalna slavenska država, junačka Crna Gora“ već nekoliko godina „sprema i oruža“ da preko svog

⁴⁰ Viesti, „Pravo“ 9, 1881., 101, 159-160.

⁴¹ Viesti, „Pravo“ 9, 1881., 103, 224.

⁴² Milan P. Jovanović, Kodifikacija građanskoga zakona za Crnu Goru, „Pravo“ 9, 1881., 105, 257-262.

„Likurga ili Solona“ donese novi narodni zakonik. Autor nadalje navodi da su Srbi imali Dušanov zakonik, ali da je Miloš donio moderni zakonik koji je međutim gola preslika OGZ-ea zbog čega se već određeno vrijeme osjeća potreba za novim zakonom. Crna Gora se, zaokupljena obranom, pak nije stigla pozabaviti pravom pa je tek knez Danilo odvojio crkvenu i svjetovnu vlast i donio kratak propis pokraj kojega se osjeća potreba daljeg razvoja i potreba donošenje cjelovite kodifikacije. U članku se dalje navodi kako je ruski car dozvolio, pa i potaknuo Bogišićev angažman na tom poslu te ukratko opisuje njegov rad na izradi zakonika čije se okončanje, nakon dva prekida uvjetovana ratnim potrebama, uskoro očekuje, čime bi se Crna Gora trebala približiti razvijenome svijetu. Autor potom ukratko opisuje Danilov zakonik kojeg su obilježile okolnosti ratnog sukoba s Turcima pa su prema tome zakonu svi Crnogorci bili jednaki, zapriječene kazne vrlo stroge, izdaja i poticanje na bunu kažnjivo smrću, dok je kazna za izbjegavanje otpora neprijatelju bila doživotno oduzimanje oružja te nošenje pregače. Udarac nogom Crnogorca od Crnogorca kažnjavao se vrlo visokom novčanom kaznom, a ubojstvo na mah počinjeno u tom slučaju bilo je eskulpirajuće, no ne i ako je počinjeno nakon toga, krvna je osveta bila zabranjena, podmetanje požara kažnjivo smrću, preljub muža kažnjavao se zatvorom, a preljubnicu i preljubnika zatečene na djelu prevareni je muž mogao nekažnjeno ubiti, treće ponavljanje krađe kažnjavalo se smrtnom kaznom jednako kao i krađa crkvenih stvari. No, prema autoru je Bogišić svoj zakonik prilagodio novim odnosima te će s tim propisom Crna Gora imati svijetlu perspektivu, a s obzirom na povoljan položaj u slavenskom okruženju i težište pravnog saznanja slavenskih naroda preselit će se u tu zemlju i unatoč njene slabije prosvijećenosti. Autor na koncu navodi da cijelo srpstvo i jugoslavenstvo priznaju da je knez Nikola najzaslužniji za razvoj narodnog prava, zbog čega je ljubljen među srpskom braćom.

Pravna terminologija

U „Pravu“ se pojavio samo jedan Bogišićev članak o pravnoj terminologiji, ali je njegovo značenje u tome što se radilo o jedinome članku kojeg je Bogišić napisao upravo za „Pravo“, pa ga valja i posebno zabilježiti. Članak je naslovljen „Stručno nazivlje u zakonima. Pismo prijatelju filologu“, a uredništvo je uz njega dodalo komentar da je prema želji autora zadržan izvorni pravopis koji se od „pravopisa običajnog u našoj latinici luči“ jedino u uporabi slova „dj“ i ćirilicnog „đ“ dok sve druge razlike potječu od „drugačijeg izgovora“ poput „obći“ i „opći“. Članak u stvari predstavlja Bogišićevo pismo nekom filologu (najvjerojatnije Gjuri Daničiću, na što ukazuje napomena u jednom kasnijem Bogišićevom prinosu objavljenom u „Mjesečniku“⁴³) koji je pristao da, kao i neki drugi filolozi, komentira pravno-tehničke izraze koje će mu Bogišić slati. Očito je riječ o prvome takvom pismu jer Bogišić najprije postavlja standard prema kojem će obrađivati te izraze (pojam, njegova obilježja, izraz kojim se taj pojam označava u rimskom pravu i glavnim europskim jezicima te slavenskim jezicima, kao i u hrvatskih i srpskih pisaca, u zakonima na „našem jeziku“ i u običajnom pravu itd.). U nastavku Bogišić opširno iznosi i obrazlaže neke svoje stavove o tome kakvo bi trebalo biti pravno nazivlje koje bi odgovaralo potrebama naroda. Bogišić navodi da je stručno pravno nazivlje nužno u udžbenicima prava, ali ne i kod zakona jer njihova svrha nije podučavanje već ih narod treba „primiti“ i poznavati. Bogišić navodi da se pravničko pravo, nad čijom upotrebom monopol imaju obrazovani pravници razvilo, na Zapadu gdje je dominantno gradsko stanovništvo dok je seljak postao „ograničen i tup“. Na „našim“ područjima pak dominira seljačko stanovništvo koje je vrlo vitalno i naviklo na dogovorni način reguliranja odnosa, čije uređenje uvelike počiva na običajnom pravu čija je terminološka osnova pak posve drugačija negoli kod zakonskog prava. A, zakoni koji se, za razliku od udžbenika prava, neposredno primjenjuju na već formirane osobe moraju

⁴³ Usp. Bogišićevu primjedbu u članku Valtazar Bogišić, Tehnički termini u zakonodavstvu, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 14, 1888., 1, 1. Prikaz istog članka v. infra.

svojim adresatima biti i neposredno razumljivi. Bogišić nadalje formulira upute glede upotrebe pojedinih vrsti izraza u zakonu. Te su upute: za odnos opisan u zakonu prvenstveno treba upotrijebiti već postojeći izraz koji je načelno svima razumljiv, ukoliko za taj odnos postoje različiti izrazi treba prihvatiti onaj koji je najrašireniji u cijeloj zemlji, kod višeznačnog izraza treba odabrati optimalno i najjasnije rješenje, prednost treba dati u narodu prihvaćenom značenju nekog pojma ako se on razlikuje od značenja koje mu pridaje pravna znanost, treba se kloniti prevođenja iz latinskog u narodu nedostajućih „tehničkih termina“, jednako kao i „kovanja“ novih izraza u kojem bi slučaju trebalo konzultirati poznavatelje običajnog prava iz naroda. Ako se pak upotrebom tih uputa ne može doći do odgovarajućeg izraza, tada određeni odnos treba definirati na opisni način.⁴⁴

Važnost koju je uredništvo pridalo tom Bogišićevom članku došla je do izražaja u „Pozivu uredništva“⁴⁵ pravnicima da pomognu „velezaslužnome gosp. Bogišiću“ te zabilježe i uredništvu dostave narodne pravne izraze koje bi uredništvo prosljedilo Bogišiću, „koji će dobrodošlicom“ dočekati komentare i kritike njegovih objavljenih postavki. Štoviše, uredništvo je ponudilo da će zainteresiranim pojedincima besplatno dostaviti posebni otisak Bogišićevog članka kao osnovu za prikupljanje gradiva. Iako je taj poziv uredništva započeo sugestijom Bogišiću da „zadje u one naše krajeve gdje su ljudi od starine vikli pogodbami naši pisanimi svoje pravne odnošaje utanačivat“, očito je da je „Poziv uredništva“ zapravo nastao u dogovoru, pa možda i na inicijativu samog Bogišića.

Bogišić u „Mjesečniku Pravničkog društva u Zagrebu“

Iako je prvo tematiziranje Bogišićeva rada u „Mjesečniku“ imalo ekscesna obilježja – kritički prikaz Jaromíra Haněla bio je povod za gore prikazanu polemiku – taj je časopis u nastavku Bogišiću pridao vrlo zamjetnu pažnju te u većem broju prinosa,

⁴⁴ V. Bogišić, Stručno nazivlje u zakonima. Pismo prijatelju filologu, „Pravo“ 4, 44, 1876., 225-240.

⁴⁵ Poziv uredništva, „Pravo“ 4, 1877., 47, 321-323.

uglavnom prenijetih iz drugih časopisa, na ozbiljan način tematizirao njegov rad. U tome je posebne zasluge imao Konstantin Vojnović, Bogišićev blizak prijatelj i ugledni profesor građanskog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Prinosi u „Mjesečniku“ vezani uz Bogišića bili su vezani uz pravnu terminologiju, Opći imovinski zakonik te kućnu zadrugu i „inokoštinu“.

Pravna terminologija

„Mjesečnik“ je o pitanjima pravne terminologije objavio više radova različitih autora te općenito pokazivao vrlo zamjetan interes za ta pitanja.⁴⁶ Taj je interes bio razumljiv s obzirom da su 1870-e godine bile razdoblje intenzivne modernizacije, odnosno izgradnje modernog hrvatskog pravnoga sustava u samome hrvatskom Saboru, što se nastavilo i sljedećih desetljeća uglavnom na modelskim osnovama austrijskih zakona.⁴⁷ To je pak otvaralo i pitanje odgovarajuće hrvatske pravne terminologije koje se već bilo pojavilo u prvom valu modernizacije hrvatskoga prava u razdoblju pseudoustavnosti i apsolutizma 1849.-1860. U tom su širem sklopu interesa za jezičnu problematiku u „Mjesečniku“ objavljena i sva tri rada Baltazara Bogišića o pravnoj terminologiji.⁴⁸

Tako je „Mjesečnik“ na početku 1877. prenio iz „Prava“ već prikazani Bogišićev tekst „Stručno nazivlje u zakonima“, uz nedovoljno obrazloženu napomenu uredništva da članak prenose zbog njegovog značaja i unatoč tome što se ne slažu s nekim

⁴⁶ O interesu „Mjesečnika“ za pitanja pravne terminologije svjedoči već i popis odgovarajućih radova koje je „Mjesečnik“ objavio o toj temi u članku Osnova autentičnoga prevoda obćeg građanskog zakonika, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 29, 1903., 7, 494. Usp. i Harašić, Pezelj, teorija prava u časopisu „Mjesečnik“, 497.

⁴⁷ Sažeto o reformama u razdoblju banovanja Ivana Mažuranića 1873.-1880. v. Dalibor Čepulo, Središte i periferija: europske i hrvatske odrednice Mažuranićevih reformi ustroja vlasti i građanskih prava (1873-1880). „Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu“ 50, 2000., 6, 921-936.

⁴⁸ O filološkoj dimenziji Bogišićeva rada te filološku raščlambu članaka koje prikazujemo u ovom poglavlju v. Marko Samardžija, O izboru Baltazara Bogišića općeleksičkih i terminoloških rješenja u Opštem imovinskom zakoniku za knjaževinu Crnu Goru u J. Kregar i dr. (ur.), Bogišić i kultura sjećanja. Zagreb, 2009., 202-208., „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 3, 1877., 1, 19-30.

postavkama autora. Uredništvo je napomenulo i da članak prenose u izvornom obliku i s pravopisom „doduše u hrvatskoj knjizi neobičnim“ želeći ostati čim vjerniji autorovom izričaju.⁴⁹

Jedanaest godina kasnije, to jest 1888., „Mjesečnik“ je opet, ovaj put iz beogradskog „Branica“, prenio Bogišićev članak o pravnoj terminologiji „Tehnički termini u zakonodavstvu“.⁵⁰ Sadržaj tog članka je Bogišić prethodne godine najprije izložio na sastanku ruskog filološkog društva, a tekst je od Bogišića u Parizu „iskamčio“ „arhimandrit Dučić“ kojemu se Bogišić nećkao predati ga za objavljivanje pozivajući se na to da je sastavljen na brzinu, da je nepotpun, a i da su neke postavke već bile objavljene u „Pravu“. Taj se Bogišićev članak ustvari zasniva na radu objavljenom u „Pravu“, čiji je sadržaj sažet i bolje sistematiziran te mu je dodan opsežniji i drugačiji uvod. U novom radu Bogišić navodi da se radi o „kratkim bilješkama“ koje je izradio za kodifikatorskog posla u Crnoj Gori u kojoj nema obrazovanog pravničkog staleža te je nužno da narod neposredno i dobro razumije zakone. Kao ilustraciju neodgovarajućeg pristupa izradi zakona Bogišić je naveo mehanički pristup *Juridisch-politische terminologie* iz 1850.⁵¹ i njena dva izvoda na talijanskom za Dalmaciju, u kojima su jedini koliko-toliko odgovarajući izrazi bili oni uzeti iz narodnog jezika. Potom je Bogišić kroz nekoliko primjera (zalog, zastara, rok, dug, najam, ugovor itd.) opisao pojam „tehnički termini u zakonodavstvu“, za koje je ustvrdio da u narodu postoje i prije pojave prvih pravnikar. No, s obzirom na razvoj prava i pravne terminologije u zakonik je nužno uvrstiti i nove, narodu nepoznate pojmove te apstrakcije i generalizacije, a u nekim se slučajevima bilo nužno opredijeliti između sinonima koji postoje u narodnom jeziku. Bogišić je, prema analogiji s Vukom Karadžićem, smatrao da se zakonodavac koji želi biti razumljiv narodu treba služiti njegovim jezikom i odstupiti od narodnog jezika jedino kad je to nužno. Bogišić potom razmatra pravne pojmove podijeljene u tri skupine (pojmovi koji se nalaze

⁴⁹ „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 3, 1877., 1, 19-30.

⁵⁰ Valtazar Bogišić, Tehnički termini u zakonodavstvu, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 14, 1888., 1, 1-19.

⁵¹ Radi se o *Juridisch-politische terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs*. Wien, 1850.

u živom narodnom jeziku, pozajmljeni pojmovi i više ili manje samostalno stvoreni pojmovi) i taj osnovni dio članka zasniva na sadržaju rada objavljenog u „Pravu“. Bogišić na koncu navodi da je sva pitanja nastojao raspraviti sa svojim kompetentnim prijateljima temeljem metodičke osnove objavljene u „Pravu“, ali da zbog boležljivosti najstarijeg od njih (Gjura Daničića) i drugih razloga taj plan nije ostvaren.

Sljedeće je 1889. godine „Mjesečnik“ iz beogradskog „Braniča“ prenio dio opsežnog rada Andrije Gjorgjevića, profesora prava na Velikoj školi u Beogradu, kojeg je naslovio „Prinos za terminologiju pravnu“.⁵² Rad se bavi pravnom terminologijom u Općem imovinskom zakoniku, a uredništvo je njegovo preuzimanje objasnilo potrebom da se hrvatska pravna terminologija „ima dotjerati i urediti“ te da u tom smislu i Opći imovinski zakonik može biti korisno vrelo. Autor je najprije naveo da se svako zakonodavstvo vodi potrebama kratkoće i jasnoće, ali da je Bogišić napustio imperativ kratkoće u korist čim veće jasnoće kako bi Opći imovinski zakonik bio svakome čim razumljiviji. Prema autoru će jednostavan i jasan stil koji je Bogišić pri tome ostvario rasplamsati „nacionalni srpski ponos“, dok je Bogišićeva terminologija „prebogat i dragocjen priložak siromašnoj srpskoj terminologiji“. Autor je istaknuo da je odgovarajuća terminologija bitna pretpostavka jasnoće zakona i njegove uspješne primjene, čemu je i Bogišić pridavao dužnu pažnju vidljivu kroz svoja dva članka objavljena u „Pravu“ i „Braniču“. Potom je autor, prema vlastitoj tvrdnji, dao popis svih „stručnih termina“ u OIZ-u usporedno s odgovarajućim terminima iz ruskog, francuskog i njemačkog prava i Srpskog građanskog zakonika.

⁵² Andrija Gjorgjević, Prinos za terminologiju pravnu, „Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu“ 15, 1889., 10, 548-557, 11, 604-613. Sadržaj članka je dio šire rasprave izvorno objavljene pod naslovom Bogišićev „Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru“, „Branič“ 2, 1888., 15-16, 509-517; 17-18, 592-605; 19, 641-657; 20, 679-691, 21-22, 715-723. Usp. Paulina Radonić Vranjković, Bibliografija radova o Baltazaru Bogišiću, Josip Kregar i dr. (ur.), Bogišić i kultura sjećanja. Zagreb, 2011., 357-388.

Treći Bogišićev članak o pravnoj terminologiji „I opet o stručnim izrazima u zakonima“⁵³, koji je „Mjesečnik“ objavio 1900., bio je izvorni rad nastao na zamolbu urednika Josipa Šilovića. Šilović je 1899., pozivajući se i na Bogišićevog prijatelja Konstantina Vojnovića, molio Bogišića da nakon što je „nedavno počastio“ srbijanski „Branič“ doprinese i „Mjesečniku“ jedan članak „ma o kojoj grani našeg narodnog prava“ te da izradi i prinos za spomenicu koja se priprema povodom 25-e obljetnice postojanja časopisa. Bogišić je, međutim, predao samo članak o pravnoj terminologiji, a neispunjen je ostao i Šilovićev prijedlog o tiskanju u „Mjesečniku“ članka o kućnoj zadruzi u Dalmaciji koji mu je Bogišić najavio.⁵⁴ Taj ukupno treći Bogišićev članak o pravnoj terminologiji (nakon članaka u „Pravu“ i „Braniču“) bio je „operativni“ nastavak prethodna dva rada. Bogišić je u njegovom uvodu naglasio da je mislio da se nakon dva članka i rada na OIZ-u više neće vratiti pitanju pravne terminologije, ali je to ipak učinio zbog interesa javnosti i nagovora uredništva „Mjesečnika“. Članak zapravo predstavlja neku vrstu preliminarnog rječnika pravnih pojmova koje je Bogišić pri kodifikaciji OIZ-a crpio iz živog narodnog jezika. Bogišić je naveo da je pri selekciji izostavio pojmove s općepoznatim značenjem, pojmove koje je narod preuzeo iz drugih jezika i pojmove preinačene prilikom kodificiranja. Tako je nastala „rukovet“ od 25 pojmova (npr. blago, bližika, dobit, doplata, na ucjen, sud itd.) koje je Bogišić sažeto obradio dok je posebno obradio pojmove „dug“ i „dužnik“ i njihova različita značenja koje je iz selekcije narodnih pojmova isključio zbog promjena koje su oni pretrpjeli prilikom kodificiranja.

Opći imovinski zakonik

„Mjesečnik“ je izradi Općeg imovinskog zakonika pridavao osobitu pažnju, koja je bila tim značajnija jer je o tome u pravilu izvještavao Bogišićev prijatelj i profesor građanskog prava na

⁵³ Valtazar Bogišić, I opet o stručnim izrazima u zakonima, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 26, 1900., 6, 331-339.

⁵⁴ Dalibor Čepulo, Baltazar Bogišić i Pravni fakultet u Zagrebu: kontroverze i suradnja u J. Kregar i dr. (ur.), Bogišić i kultura sjećanja. Zagreb, 2009., 48-49.

Pravnom fakultetu u Zagrebu Konstantin Vojnović.⁵⁵ Na Bogišićev rad na crnogorskoj kodifikaciji prvo je uputio već prikazani članak „Zakoni Crne Gore i Srbije“, objavljen u beogradskoj „Poroti“ i prenijet u „Pravu“, čak dvije godine prije objavljivanja u „Mjesečniku“ 1881. u ponešto skraćenom obliku u kojem su isključeni uvodni dijelovi s Bogišićevim životopisom i kratkom poviješću rada na OIZ-u.⁵⁶

Začudo, „Mjesečnik“ se više neće baviti s tim zakonikom sve do njegova proglašenja 1888. kada je o Općem građanskom zakoniku pisano u nepotpisanom izvješću „Građanski zakonik za Crnu Goru“, čiji je autor vjerojatno bio Konstantin Vojnović. Izvješće u najvećem dijelu prenosi izlaganje kneza Nikole i najavljuje da će „Mjesečnik“ o Općem građanskom zakoniku uskoro objaviti iscrpno izvješće. U kraćem uvodnom dijelu naglašena je važnost zakonika za Crnu Goru, ali i za kulturnu odnosno pravnu povijest „cieloga Slavenstva“, i to stoga jer je zakonik „djelo slavenskoga učenjaka, našega Bogišića“, čime se pobijaju tvrdnje o tome da Slaveni nemaju razvijenu pravnu svijest i pravotvornu sposobnost.⁵⁷ Obećano izvješće o Bogišićevoj kodifikaciji zaista se pojavilo vrlo brzo u vidu Vojnovićevog članka „Crnogorski zakonik“.⁵⁸ U tom je članku Vojnović najprije glorificirao Bogišićevo djelo i njegove sposobnosti, posebno naglašavajući da je Bogišić kodifikaciju proveo sam, dočim su za slične poslove formirana posebna povjerenstva, a naveo je i da je Bogišićev rad izazvao interes i u Japanu. Autor navodi da se OIZ protivi uobičajenom konceptu kodifikacije jer su iz njega izlučeni obiteljsko i nasljedno pravo, što je vezano uz slavensku osobitost i značenje obitelji u društvenom

⁵⁵ O elementima odnosa Bogišića i Konstantina Vojnovića v. Čepulo, Baltazar Bogišić i Pravni fakultet u Zagrebu, op. cit., 44-46; Hodimir Sirotković, Rasprava prof. Koste Vojnovića, čitana u JAZU 9. ožujka 1889. o značenju i znanstvenoj vrijednosti crnogorskog Opšteg imovinskog zakonika (krat. OIZ), Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 445, Zagreb, 1989., 157-177.

⁵⁶ Zakoni Crne Gore i Srbije, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 7, 1881., 10, 576-582.

⁵⁷ Građanski zakonik za Crnu Goru, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 14, 1888., 6, 294-297.

⁵⁸ Crnogorski zakonik, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 14, 1888., 7, 321-334.

životu, dodana su pravila koja trebaju poslužiti kod interpretacije u zemlji bez obrazovanih pravnika, opće odredbe uvrštene su nakon pojedinih instituta koji su narodu bolje poznati, a prava osoba uvrštena su na pretposljednje mjesto dok je običaju dana velika važnost uključujući i mogućnost da kolizija zakona i običaja bude riješena u korist potonjeg. Autor navodi da će se tek nakon nekog vremena vidjeti da li će zakon zaživjeti ili ostati mrtvo slovo na papiru dok će se narod nastaviti orijentirati prema običajima. Autor izražava uvjerenje da bi crnogorska vlada trebala obrazovati pravnički kadar koji bi uz dobivenu zapadnu naobrazbu trebao ostati u trajnom doticaju s narodnim životom kako bi se izbjegao sukob pisane norme i običaja. Naglašava također i da je vidljivo da se nastoji da jezik zakonika bude narodnog porijekla, a izričaj čim konkretniji te po ljepoti jezika i izričaja uspoređuje OIZ s Code civil.

Sljedeće je godine „Mjesečnik“ u istome broju objavio čak tri priloga vezana uz Opći imovinski zakonik. Iz beogradskog „Branica“, koje ga je prenijelo iz francuskog izvornika, preuzet je prijevod Bogišićevog članka „Povodom crnogorskoga građanskoga zakonika“ u kojem su izložene metodološke odrednice rada na OIZ-u.⁵⁹ Uredništvo je napomenulo da se tim prijevodom dopunjuje Vojnovićev prikaz OIZ-a. U istom je broju „Mjesečnika“ objavljen i sažeti oblik izlaganja o Općem imovinskom zakoniku koje je Konstantin Vojnović imao u JAZU. Glavni su naglasci izlaganja bili slični Vojnovićevom prikazu Općeg imovinskog zakona u „Mjesečniku“, osim što je dodatno sugerirano da bi Bogišić trebao sudjelovati i u procesu implementacije zakonika te da se čim hitnije normira sudski postupak bez kojega će OIZ imati velikih problema u praksi. Vojnović je osim toga izrazio i želju za čim prijašnjom izgradnjom zajedničke pravne terminologije Hrvata i Srba po uzoru na Njemačku i Italiju.⁶⁰ U istom je broju „Mjesečnik“ donio i sažeto izvješće o izlaganju koje je o Općem

⁵⁹ Povodom crnogorskoga građanskoga zakonika, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 15, 1889., 3, 103-118.

⁶⁰ Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru s obzirom na ostalo crnogorsko zakonodavstvo, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 15, 1889., 3, 151-154.

građanskom zakoniku na sjednici pravničkog društva u Berlinu predao njemački pravnik Karl Dickel. On je upoznao publiku sa životopisom Baltazara Bogišića za kojeg je naglasio da je profesor prava u Odesi, da je „rodom Dalmatinac“ obrazovan na zapadnim sveučilištima i autor važnih djela o slavenskom običajnom pravu. Naglasio je da je u zakoniku izbjegnuto uobičajeni dualizam učenog i narodnog prava te da je zakonik morao imati i didaktični karakter s obzirom da je namijenjen sucima koji nisu stekli sveučilišno pravno obrazovanje.⁶¹

I naredne je 1890. godine „Mjesečnik“ registrirao reakcije na Opći imovinski zakonik u europskoj javnosti te preveo dva osvrtu koja su objavljena u Njemačkoj i Francuskoj. U broju dva od te godine je pod nazivom „Crnogorski građanski zakonik i njemačka kritika“, u prijevodu Josipa Šilovića, prenijet tekst iz „St. Petersburger Herold“ iz prosinca 1899. U tekstu se navodi da OIZ nigdje nije polučio tako snažan interes kao u Njemačkoj gdje je na njega upozorio Karl Dickel. Iz Dickelovog su izlaganja preuzeti naglasci o proširenoj mogućnosti primjene običajnog prava, novom načinu strukturiranja sadržaja i izdvajanju iz zakonika obiteljskog i nasljednog prava, novinama u odabiru jezika te kategorizaciji gradiva s obzirom na razlike između didaktičkih i dispozitivnih elemenata zakonika važnih za zemlju bez sustava pravnog obrazovanja i školovanog pravničkog osoblja. Prevodilac Josip Šilović je u dvjema bilješkama upozorio da je Bogišićev rad znatno poznatiji nego li je to autor napisao sugerirao.⁶² Početkom sljedeće godine izišao je prijevod rasprave Rodolpha Dareste „Le nouveau code civil du Montenegro“ pod nazivom „Novi crnogorski građanski zakonik“.⁶³ Prevodilac S. Avakumović naveo je da se prijevodom želio odužiti autoru za taj „simpatičan prikaz, toga prvoga srpskoga izvornoga kodeksa“. U raspravi se daje kratak prikaz Crne Gore i tradicije Crnogoraca koji su „po narodnosti

⁶¹ U sjednici pravničkoga društva u Berlinu, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 15, 1889., 3, 153-154.

⁶² I. J. Crnogorski građanski zakonik i njemačka kritika, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 16, 1890., 2, 105-111.

⁶³ Novi crnogorski građanski zakonik. Od R. Dareste, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 16, 1890., 1, 19-30.

Srbi“, kratki podaci o Bogišiću i njegovom radu na zakoniku te kratki prikaz zakonika uz zaključak da on služi na čast i njegovom sastavljaču i knezu koji je potaknuo njegovu izradu.

U sljedećim je godinama „Mjesečnik“ u rubrici „Književne obznane“ čitaocima upoznao s prijevodima Općeg imovinskog zakonika te njegovim novim izdanjem u Crnoj Gori. Tako je 1892. iz beogradskog „Pravnika“ prenijeta vijest da je u Francuskoj OIZ preveden na državni trošak, a da su prevodioci Rodolph Dareste i Albert Rivier imali punu pomoć samog Bogišića. Iz Daresteovog uvoda izdvojeno je da je Bogišić sam uspio učiniti ono što u drugim slučajevima nisu uspjela ni cijela povjerenstva. Na koncu tog prikaza uredništvo „Mjesečnika“ iskazalo je zahvalnost svima onima koji su doprinijeli da se „umotvor našega zemljaka učini pristupnim europskom naučnom svijetu“, čime je zadovoljen „narodni ponos“ i dano dostojno priznanje Bogišiću „čemu će se od srca radovati svaki Hrvat“.⁶⁴ Sljedeće je godine registriran prijevod na njemački popraćen opširnim uvodom prevodioca koji čitaocima predložuje pravni razvoj Crne Gore, historijat nastanka zakonika i okvirnu analizu te bibliografiju radova o zakoniku. Autor prikaza (F.J.S., očito Franjo Josip Spevec, profesor građanskog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu) odao je pohvale prevodiocu Adalbertu Sheku, nadsavjetniku Vrhovnog suda u Sarajevu.⁶⁵ Godine 1898. Konstantin Vojnović je pak prikazao dopunjeno izdanje OIZ-a.⁶⁶ Nakon što je konstatirao interes i povoljne sudove europske znanstvene javnosti za OIZ u proteklih 10 godina, Vojnović je ustvrdio da je njegova desetogodišnja primjena pokazala da je Opći građanski zakonik zaživio u praksi te da potreba tek nebitnih izmjena i dopuna zakonika nakon deset godina ukazuje na kvalitetu njegove izrade. Vojnović je precizno nabrojio značajnije izmjene od kojih se jedina ozbiljnija ticala vraćanja k običajnom pravu. Naime, odredba uvedena iz zapadnog prava kojom je

⁶⁴ Književne obznane, Code général des biens pour la principauté de Montenegro de 1888., „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 18, 1892., 11, 544-546.

⁶⁵ Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstenthum Montenegro, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 19, 1893., 8, 389-390.

⁶⁶ Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu Goru, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 24, 1898., 6, 374-378.

raspolaganje žene svojom imovinom bilo uvjetovano pristankom muža je zbog konzistentnosti zakonika zamijenjena crnogorskim običajnopравnim pravilom prema kojem žena ima slobodno pravo raspolagati svojom imovinom.

Običajno pravo i kućna zadruga

Veliku je pažnju „Mjesečnik“ poklonio pitanju kućne zadruge i obiteljskog prava. To je pitanje i u Hrvatskoj i Slavoniji bilo od osobite praktične važnosti s obzirom na reforme zadružnog uređenja povezane i s obiteljskim i nasljednim pravom, o čemu su se i u „Mjesečniku“ stalno odvijale odgovarajuće rasprave.

Iako tek posredno, s tom je tematikom bio povezan vrlo kratki prikaz već prikazanog Bogišićevog rada „Osvrt na radnje o običajnom pravu u Rusiji“, iz 1880., prethodno objavljen u splitskom „Pravu“, a izvorno u Francuskoj.⁶⁷ Na običajno pravo odnosio se i članak „O važnosti pučkih pravnih običaja“ preveden iz francuskog časopisa „Mélusine“ (Revue du mythologie, littérature populaire, traditions et usages).⁶⁸ Riječ je o Bogišićevom pismu uredništvu u kojem se on zalaže da se taj časopis zainteresira i za pučke običaje u pravu te sugerira da su za časopis najzanimljiviji ženidbeni običaji i simboli čiji se drevni ostaci lako mogu naći i u Francuskoj. Bogišić upućuje i na zanimljivost u Francuskoj slabije prisutnih ordalija te opisuje primjere suda hladne vode u otkrivanju vještica u Hercegovini i na slavenskom području kod Danziga u Pruskoj.

Dva članka čiji je autor Konstantin Vojnović odnose se pak na seosku obitelj, odnosno kućnu zadrugu. U članku „Seoska obitelj kod Hrvata i Srba“ Vojnović je opširno prikazao Bogišićevu studiju o inokoštini objavljenu u Francuskoj⁶⁹, čiji je prijevod u vrijeme objavljivanja prikaza izašao u Srbiji gdje je, prema Vojnoviću,

⁶⁷ Osvrt na radnje o običajnom pravu u Rusiji, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 6, 1880., 6, 222-223.

⁶⁸ V. Bogišić, O važnosti pučkih pravnih običaja (Pismo redaktorom „Melusine“). „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 10, 1884., 6, 369-374.

⁶⁹ Seoska obitelj kod Hrvata i Srba (V. Bogišić: De la forme dite Inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates. Paris, E. Thorin 1884.), „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 11, 1885., 1, 16-26.

izazvao veliku pažnju. Autor naglašava da je Bogišić ukazao na interes koji je među društvenim znanstvenicima postignula kućna zadruga uz istodobno zanemarivanje inokosne obitelji. Autor izdvaja da je Bogišić kod Hrvata i Srba identificirao tri tipa obitelji, i to, zadrugu, inokoštinu i gradsku obitelj, dok takvim nije smatrao i „muhamedansku obitelj“, čija je jedina osobitost bila vjerski uvjetovana poligamija. Za razliku od rimske obitelji u kojoj imovina pripada ocu, u zadruzi je vlasnik imovine obiteljska zajednica. Inokoština je pak po strukturi identična gradskoj obitelji, ali srednjovjekovni propisi i propisi za Vojnu krajinu iz 19. stoljeća običajnopравnog porijekla izjednačuju inokoštinu i zadrugu. Srpski građanski zakonik i odgovarajući hrvatsko-slavonski propis, to jest pravničko pravo, izjednačili su pak inokoštinu i gradsku obitelj, što je Bogišić doveo u pitanje ukazujući na bliskost inokoštine i zadruge. Tako Bogišić ukazuje na nemogućnost očevog raspolaganja obiteljskom imovinom bez privole djece u zadruzi i inokoštini, suglasnost djece za sve važnije poslove koje obavlja otac u obje te zajednice kao i mogućnost da bude zamijenjen ako ih ne obavlja valjano, pravo odrasle djece da traže diobu imovine na jednake dijelove za života oca, kontinuitet inokoštine i nakon smrti oca, ali spominje i da je vlast oca u inokoštini veća nego li u zadruzi. Bogišić naglašava da imovina nastala diobom zadruge ne postaje vlasništvom individualnih članova već vlasništvom novih obitelji, to jest inokoštine iz koje se povećanjem broja članova može razviti nova zadruga. Bogišić tvrdi da su pojmove „zadruga“ i „inokoština“ stvorili pravnici i da su tako one postale oznaka za dva tipa obitelji, dočim u narodu nema tog razlikovanja jer je ta razlika gospodarstvene, a ne pravne naravi. Vojnović pak upozorava na značenje takvih zaključaka za hrvatskog zakonodavca s obzirom na nered nastao izjednačavanjem inokoštine i gradske obitelji. Bogišić upozorava da je posve pogrešan pristup zakonodavca koji želi putem propisa izjednačiti različite tipove obitelji i ukinuti običajno pravo. Prema Vojnoviću, Bogišićevo je izlaganje „prst u ranu hrvatske situacije“ u kojoj se stavljanjem zadruge u kalup gradske obitelji postiglo uništenje seoske obitelji te je stvoren kaos iz kojega se pak ne može poroditi gradska obitelj.

U drugom je opširnijem prinosu Vojnović prikazao raspravu o zadrugi u Francuskoj koju je 1855. vodilo „Société d'économie sociale“ i koja je objavljena u časopisu tog društva „La réforme sociale“ u sklopu rasprave o atomizaciji obitelji kao uzroku destabilizacije moralnih i društvenih odnosa u toj zemlji.⁷⁰ Bogišić je na tom sastanku bio poseban gost predstavljen kao autor crnogorskog zakonika i zagovornik održanja obitelji. Bogišić je izrazio posebno zadovoljstvo time što je društvo pratilo njegov rad, a da on za to nije ni znao. Potom je izložio svoje stavove o umjetnoj razlici između zadruge i inokosne obitelji u južnoslavenskim zakonodavstvima naglašavajući činjenicu da ustroj zadruge veže tu zajednicu sa zemljom, zbog čega je i ideja nasljeđivanja strana slavenskom običajnom pravu. Vojnović je prikazao neka priopćenja i rasprave i drugih članova tog društva od kojih su se neki referirali na Bogišićeve stavove. Pri tome nije zaboravio upozoriti na brojna nerazumijevanja Bogišićevog rada sadržana u tim raspravama koje su bile odreda intonirane vrlo pohvalno za samog Bogišića. Vojnović je izrazio posebno zadovoljstvo činjenicom da taj „slavni Dubrovčanin“ među francuskim sociolozima zauzima dično mjesto „na čast hrvatskoga i srbskog naroda“.

Uz tu je tematiku bio vezan i prinos V. Bogišića „Naučna istraživanja o uredjenju porodice u Francuskoj i u Srba i Hrvata“, objavljen u beogradskom časopisu „Pravnik“ čiji je sadržaj broja 3/1893. u „Književnim obznanama“ prikazao „Mjesečnik“ iste te godine.⁷¹

Osam godina kasnije „Mjesečnik“ je opširno prikazao Bogišićevu studiju „O položaju porodice i nasljedstva u pravnoj sistemu“, objavljenu u beogradskom „Pravniku“ i izdanu kao posebni otisak u Beogradu 1893.⁷² Autor prikaza navodi Bogišićev stav da je porodično pravo poseban predmet različit od stvarnog i obveznog prava te da je s njim vezano nasljedno pravo koje stoga

⁷⁰ Razprava o zadrugi u Francezkoj – pouka za nas, „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 12, 1886., 8, 349-362.

⁷¹ Pravnik, časopis za pravne i društvene nauke, „Mjesečnik“ 19, 1893., 5, 249.

⁷² O položaju porodice u nasljedstva u pravnoj sistemu. Studija V. Bogišića. U Beogradu 1893., „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 19, 1894., 9, 430-432; 10, 475-480; 11, 524-528.

i ne spada u imovinsko pravo. Bogišić međutim konstatira da su tu njemačku četverodijelnu diobu prihvatila samo četiri zakonika, dok su ostali zakonici slijedili francuski kodeks iz 1804. i OGZ koji počivaju na Justinijanovoj kodifikaciji te da njegovoj (Bogišićevoj) tezi odgovaraju samo crnogorski i japanski zakonik. Uporišta za svoju diobu Bogišić je potom potražio u starijim vrelima da bi zatim opširnije prikazao OIZ i kodifikatorsku metodu zasnovanu na načelu da propis mora biti prihvaćen od naroda. To je ilustrirao uvođenjem u OIZ instituta sprege i supone za koje je ustvrdio da su nepoznati drugim zakoncima te da će s vremenom vjerojatno iščeznuti, ali su u Crnoj Gori trenutno životni zbog čega nije imalo smisla pokraj njih uvoditi nove oblike (dioničke ugovore) za koje nije bilo izgleda da će biti prihvaćeni. Potom je ukazao na razliku između oblika obitelji prisutnih u stvarnosti i njihovu razliku prema rimskom pravu koje se regulativi nameće pomoću obrazovanih pravnika. Tako Bogišić ukazuje da se odredbe koje sadrži OGZ o porodično-nasljednom pravu u Dalmaciji ne primjenjuju ni nakon pedeset godina otkako je taj propis na snazi jer seoska obitelj u okrilju koje živi 90% stanovništva počiva na posve drugačijim osnovama od one gradskog tipa obitelji u OGZ-u. Činjenicu da ni nakon pedeset godina zakonodavstvo nije reagiralo popravljanjem regulative Bogišić vidi u problematičnosti bilo kakvog zahvata u veliki sustav OGZ-a, a slično vrijedi i za SGZ. Drugačije je bilo u Hrvatskoj i Slavoniji gdje su porodično-nasljedna pitanja riješena posebnim zakonodavstvom koje je bilo vrlo dinamično i izmjenjivo, ali počesto bez temeljitijeg uvida u stvarnost, a koje je približilo uređenje položaja zadruge i inokoštine. Iz toga je Bogišić izveo zaključak da je bolje da ta pitanja budu riješena posebnim zakonodavstvom. Nastavljajući se na Bogišićeve zaključke autor prikaza preporučio je navedenu studiju i hrvatskim pravnicima i pozvao Bogišića da se koji put oglasi i u „Mjesečniku“.

Iako to ne spada u gore navedenu tematiku valja upozoriti da je „Mjesečnik“ 1894. upozorio čitaoce na Bogišićevu raspravu o dubrovačkom statutu objavljenu u dva nastavka časopisa „La nouvelle revue de droit français et étranger“ i potom kao poseban

otisak⁷³ dok je 1904. zabilježio izlazak *Liber statutorum civitatis Ragusii*.⁷⁴

Prigodni opći prilozi o Bogišiću

Povodom Bogišićeve sedamdesetogodišnjice života „Mjesečnik“ je 1908. donio bibliografski pregled Bogišićeve djelatnosti koji je izradio Bogišićev prijatelj Milenko R. Vesnić, profesor prava u Beogradu, srbijanski političar te veleposlanik Kraljevine Srbije u Parizu od 1903. do 1920. Vesnić je u radu naglasio da „dviije polovice srpsko-hrvatskog naroda imaju dva imena koji im čine veliku čast“ u europskom okruženju, i to đakovačkog biskupa Strossmayera, čiju je bolest zabilježio i europski tisak, te Bogišića kojemu je povodom proslave stjecanja doktorata u Giessenu poklon uručila i francuska vlada na dostojanstven način. Vesnić je bibliografiju, u koju je uključio i najvažnije radove o Bogišiću ograničio na pravnu struku, ali je u uvodu istaknuo i širinu znanstvenog interesa kao i utilitarni, a ne puko teorijski interes za pravo tog „sina praktičnog Dubrovnika“. Vesnić je naglasio i posebni izvorni „slavenski“ put Bogišićevih istraživanja koji nije proslijedio kanone zapadne znanosti.⁷⁵

Nakon Bogišićeve smrti „Mjesečnik“ je iz „Ljetopisa Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti“ preuzeo nebitno skraćen vrlo opsežni nekrolog Ivana Strohal.⁷⁶ Autor je naročito naglasio da je Bogišić bio znanstvenik svjetskog glasa koji je već prvim svojim radovima počeo krčiti put takvoj slavi. Strohal je također naglasio da je svojim empirijskim i etnološkim usmjerenjem anticipirao tendencije u pravnoj znanosti koje su se pojavile tridesetak godina nakon njegovih radova te širinu i svestranost Bogišićevih interesa kao i njegovu multilingvalnost. Poseban je naglasak stavio na važnost njegovih istraživanja za

⁷³ Le statut de Raguse. Codification inédite du XIII. siècle, par V. Bogišić. Paris 1894., „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 19, 1894., 2, 89.

⁷⁴ „Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu“ 30, 1904., 9, 710.

⁷⁵ M. R. Vesnić, Valtazar Bogišić. Bibliografski pregled. „Mjesečnik“ 31, 1905., 4, 241-258.

⁷⁶ Ivan Strohal, Valtazar Bogišić, „Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu“ 34, 1908., 10, 841-870.

slavensku povijest, a nakon vrlo iscrpnog prikaza njegovog životnog i profesionalnog puta i raščlambe pojedinih radova Strohal je istaknuo da je Bogišić „jedini slovjski pravnik u užem smislu, koji je došao do svjetskoga glasa“.⁷⁷

Zaključak

I „Pravo“ i „Mjesečnik“ pridavali su iznimnu pažnju djelovanju Baltazara Bogišića te je svaki od ta dva časopisa objavio više od 20 prinosa različitih vrsta neposredno vezanih uz Bogišićev rad, od izvorno napisanih ili prevedenih Bogišićevih članaka, prikaza njegovih radova pa do kratkih obavijesti i crtica o njegovu djelovanju ili prihvatu u drugim sredinama od kojih smo ovdje izdvojili 21 rad u „Pravu“ i 25 u „Mjesečniku“. Oba su časopisa Bogišiću pažnju posvećivala prvenstveno kao europski afirmiranom pojedincu iz naših krajeva, ispoljavajući određene razlike u tom odnosu koje su proizlazile iz njihovih ponešto različitih izdavačkih pretpostavki.

Tako je već i na prvi pogled uočljiva znatno gušća prisutnost Bogišića u „Pravu“ kao i veća usredotočenost tog časopisa na samu Bogišićevu ličnost i njegove uspjehe, čiji je prikaz često bio praćen gloriifikatorskim komentarima uredništva. Takav prihvata Bogišića zasigurno je bio uvjetovan osobnim odnosom urednika Antuna Šimonića prema Bogišiću, ali i slabijom izdavačkom osnovom i profesionalnim okruženjem na koje se „Pravo“ moglo osloniti za svojeg desetogodišnjeg izlaženja. Te su uvjetovanosti vidljive, primjerice, u prenošenju i registriranju i onih Bogišićevih radova koji su bili od manjeg značenja za pravnu struku kao i u pretežito deskriptivnom sadržaju prikaza i komentara (obično popraćenih uzvišenim, pa ponekad i euforičnim ocjenama) koji ponekad odaju dojam da više pažnje polažu na samo Bogišićevo autorstvo negoli na sadržaj nekog rada. Velika pažnja i iznimni respekt za darovitog pojedinca iz naših krajeva čijem će se uspjehu „od srca radovati svaki Hrvat“ posve je vidljiva i u „Mjesečniku“, gdje je, međutim, interes za Bogišića do izražaja došao na relevantniji način kako

⁷⁷ Strohal, Valtazar Bogišić, op. cit, 56.

glede odabira priloga tako i u pogledu sadržaja komentara i ocjena. Odabir priloga se u „Mjesečniku“ doima sustavnijim i uvjetovanim teorijskim i praktičnim interesom. To je vidljivo i u radovima Konstantina Vojnovića, bliskog Bogišićevog prijatelja i njegovog glavnog promotora u „Mjesečniku“ i Zagrebu, čiji komentari Bogišićeva djelovanja, popraćeni i „de lege ferenda“ pristupom, imaju teorijsku težinu i ne pate od suviška epiteta. Štoviše, Vojnović je na pr. upozorio i na nerazumijevanje nekih izrazito afirmativno prihvaćenih Bogišićevih stavova kod francuskih istraživača.

Čini se da „Pravo“ nije imalo neku izrazitije profiliranu orijentaciju u praćenju Bogišićeva rada, što je proizlazilo iz navedenih uvjetovanosti u odnosu prema Bogišiću. No, to je donekle bio i odraz ograničenijeg raspona Bogišićevog djela u razdoblju u kojem je „Pravo“ izlazilo. Očito težište interesa „Prava“ za slavensko običajno pravo, a prvenstveno za *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena* vjerojatnije je bilo uvjetovano činjenicom da je to djelo izašlo nakon pokretanja „Prava“ i potom bilo postupno prihvaćano na Zapadu negoli što bi to bio odraz uredničke politike. Svjesno usmjerenje i ambicija uredništva „Prava“ bi se prije mogli povezati uz jedini objavljeni članak o pravnoj terminologiji, aktualnoj temi tog razdoblja za sve hrvatske krajeve, za koji se uredništvo, u očitom dogovoru s Bogišićem, možda nadalo da bi moglo postati osnova za novu „anketu“ sličnu onoj na kojoj je bio utemeljen *Zbornik sadašnjih pravnih običaja*.

Uočljivo je da „Mjesečnik“ nije dijelio takvu (afirmativnu) pažnju prema *Zborniku sadašnjih pravnih običaja* koji je u tom časopisu faktično bio praćen putem polemike njihovog suradnika Jaromíra Haněla i Bogišića. No, „Mjesečnik“ je vrlo veliku pažnju posvetio kućnoj zadruzi, glavnoj temi iz *Zbornika sadašnjih pravnih običaja*, u drugim, a mogli bismo reći i zrelijim, Bogišićevim radovima izdanim u kasnijem razdoblju. To se prvenstveno odnosi na rad o „inokoštini“ i nasljednom pravu koji su po svojoj temi bili od neposrednog ili posrednog interesa za tadašnje društvene probleme i zakonodavna nastojanja u Hrvatskoj i Slavoniji na njihovom rješavanju. Te je radove „Mjesečnikovoj“ čitalačkoj publici na posve relevantan način prenio Konstantin

Vojnović iskoristivši ih i za neka ozbiljnija kritička promišljanja o zakonodavnoj politici u Hrvatskoj i Slavoniji.

Na sličan je, pa i još angažiraniji, način Konstantin Vojnović „Mjesečnikovoj“ publici prikazao i neizbježivi Opći imovinski zakonik kojemu je taj časopis posvetio značajnu pažnju. „Mjesečnik“ je marno pratio dinamiku donošenja OIZ-a i na relevantan način prikazao njegov sadržaj.

No, unatoč tome što su kućna zadruga i obiteljsko pravo te Opći imovinski zakonik bile vrlo važne i ozbiljno popraćene teme, zacijelo je (i) u „Mjesečniku“ po značenju, iako ne i po brojnosti prinosa, najvažnije bilo pitanje pravne terminologije. Interes „Mjesečnika“ za tu temu također je bio prvenstveno uvjetovan pragmatičkim razlozima s obzirom da se radilo o jednom od najznačajnijih pitanja hrvatske pravne znanosti i zakonodavstva toga doba. „Mjesečnik“ je težio dati neposredni obol raspravi u oblikovanju pravne terminologije prenošenjem ili objavljivanjem radova afirmiranog i iskusnog zakonodavca iz korespondentnog jezičnog kruga te dobro upoznatog sa stanjem i problemima našega podneblja.

Konačno, zanimljiva je i zamjetna mjera prenošenja Bogišićevih radova ili izvješća o Bogišiću iz europskih i srbijanskih (beogradskih) časopisa. Prenosjenje prikaza i komentara Bogišićevih djela iz zapadnih i srednjoeuropskih vrela je lako objašnjivo namjerom izvještavanja o uspjesima „našeg Primorca“ u inozemstvu. No, prenošenje prikaza i komentara ili pak Bogišićevih radova iz „Prava“ ili beogradskih časopisa (gdje su Bogišićevi radovi bili obično preneseni iz ruskih ili drugih vrela) zacijelo odražava razmjerno slabe potencijale domaće pravne struke kao i izostanak razvijenije strukovne komunikacije što je bilo razumljivo za to doba, u kojoj su domaći časopisi posredovali raspravama objavljenim u nedostupnim stranim časopisima.

U svakom slučaju, Bogišićev je rad bio pozorno praćen i u „Pravu“ i u „Mjesečniku“. I „Mjesečnik“, a poglavito „Pravo“ pratili su Bogišićev rad kroz prizmu uspjeha „našeg zemljaka“ kojima je u europskom okruženju on legitimirao i samu sredinu iz

koje je dolazio. Ozbiljnija i sustavnija recepcija Bogišićevih radova bila je znatno izraženija u „Mjesečniku“ u kojem je do većeg izražaja dolazilo i utilitarno usmjerenje. Tim je časopisima hrvatska stručna pravna javnost bila vrlo dobro upoznata s Bogišićevim radovima. U kojoj je pak mjeri Bogišićev rad utjecao na razvoj hrvatske pravne znanosti i zakonodavstva ostaje otvoreno pitanje na koje će odgovore trebati dati nova istraživanja.

Hodimir Sirotković*
(1918. - † 2009.)

Znanstveno djelo akademika Baltazara Bogišića
(Baltazar Bogišić, Cavtat, 20.12.1834. – Rijeka,
24.4.1908.)**

1.

Tijekom 19. stoljeća mali ali, povijesni Cavtat dao je svome narodu tri velika i znamenita sina: pravnog povjesničara Baltazara Bogišića, političara Frana Supila i slikara Vlahu Bukovca.

Rođen 20. prosinca 1834. god. u uglednoj cavtatskoj obitelji, Baltazar-Baldo Bogišić završio je osnovno obrazovanje u svome rodnom gradu. Tu je završio i dvogodišnji privatni nautički tečaj, a primao je paralelno i privatnu poduku za niže razrede gimnazije. Prirodno nadaren, inteligentan i nadasve znatiželjan, vruće je želio upotpuniti svoje obrazovanje pohađanjem viših škola. Tome se usprotivio otac Vlaho, koji je zahtijevao da njegov sin jedinač živi i unapređuje obiteljsko imanje, a ne da ide u činovnike i luta od nemila do nedraga. Baldo se priklonio očevoj želji, pa se počeo baviti gospodarstvom i trgovinom. Putujući našom obalom u obiteljskim poslovima, upoznao je mnoge ličnosti iz dalmatinskog i primorskog kulturnog kruga, posebno one u Dubrovniku. Tada je i započelo njegovo prijateljstvo s Nikom Pucićem, jednim od najučenijih ljudi u Dalmaciji toga doba.

Kada je Baldov otac iznenadno preminuo (1856.), Baldo je u cigle dvije godine sredio zamršene obiteljsko-imovinske prilike. U drugoj polovici 1858. odlazi u Veneciju i zahvaljujući prethodno stečenom širokom samoobrazovanju, Baldo već iduće godine

* Akademik Hodimir Sirotković, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

** Ovaj se rad osniva na mojem radu Baltazar Bogišić i Jugoslavenska akademija, objavljen u izd. JAZU u Zagrebu 1986. god. u okviru Svečanog skupa u povodu 150. obljetnice rođenja akademika Baltazara Bogišića, održanog u Cavtatu 11. svibnja 1985. god.